

Miksi tietoperusta kiinnostaisi kirjastoja?

Juha Kämäräinen

Tässä artikkelissa tarkastelen tietoperustan käsitteen tuloa osaksi ammattikorkeakoulun opinnäytetyöpuhetta ja kirjastollekin relevanttina opinnäytteisiin liityvänä käsitteenä. Usean ammattikorkeakoulun yhteisen opinnäytetöiden kehittämishankkeen julkaisuun kuuluvassa sanastossa tietoperustan määritelmä on seuraava: ”opinnäytetyössä kuvattu yhteys aiempaan tietoon”. Termit ”teoreettinen tausta” ja ”teoreettinen viitekehys” kehoitetaan korvaamaan ”tietoperustalla” (Lantto ym. (toim.) 2006, 41).

Tietoperusta-termin yhteydessä viitataan usein Yrjö Engeströmin tuotantoon. Marxilaisessa ajattelussa tiedon synnyttävät, siis tiedon perustana ovat historiallisesti muotoutuvat pääoman ja työn suhteiden jäsentämät käytännöt. Tietoperustan (knowledge basis) eräs perusta on tässä. Michael Foucault kehottaa kuitenkin etsimään tarkasteltavan ilmiön alkuperän sijasta esiintymiä, sitä, millaisiin yhteyksiin tarkastelun kohde ilmaantuu (Foucault 2005, 12-14, Husa 1995, 45).

Tietoperusta-termi ilmaantuu Melinda-tietokantaan Seppo Auran lisensiaatintutkimuksessa vuonna 1979 aluetieteen kontekstissa, käsitteanalyttisen tutkimuksen tavoitteena (”psykologisen tietoperustan kehittäminen”) (Aura 1979). Termiä käytetään 1984 mielenterveystyöhön liittyvässä konferenssijulkaisussa (Vadén 1984).

Korkeakoulujen arviointipuheessa termi tulee esiin 1986 Kota-tietokannan kehittelyyn liittyen. Termiä käytetään Korkeakoulutieto-lehden teemanumeron (5/1986) useissa artikkeleissa (ks. esim. Hermunen 1986). Hoitoalan opetuksen yhteydessä termiä sovelletaan näytteenoton teorian laboratoriohoitajien koulutuksessa ja lasten terveydenhuoltoon (Lappalainen 1988, Lauri, Hietaranta 1990). Termiä on käytetty myös Hanna Hyttisen väitöskirjan nimekkeessä: Gerontologisen hoitotyön tietoperusta: hoitotyön toimijoiden arvio gerontologisessa hoitotyössä tarpeel-

lisesta tietoperustasta lähitulevaisuudessa (Hyttinen 1999). Merkilläpantavaa on termin kertautuminen nimekkeessä: synonyymien löytäminen ei ole helppoa. Merkitseekö tämä innovatiivisuutta?

Tietoperusta ammattikorkeakoulujen käytössä

Ammattikorkeakoulukontekstiin tietoperustan käsite ilmaantuu epäsuoremmin: ammattikorkeakoulu ja tietoperusta eivät vielä tätä kirjoitettaessa yhdisty Fennica-, Melinda- tai Arto-tietokantoihin luetteloiduissa nimekkeissä. Theseus-tietokannan opinnäytetöissä sitä jo käytetään runsaasti. Tietoperusta on ammattikorkeakouluissa tässä mielessä enemmän käyttö- kuin julkiteoriaa (Argyris 2010, esim. 62). Se on sekä ohjauksen että opinnäytetöiden tekemisen väline, mutta ei vielä ammattikorkeakouluille ominaisen tietokäsityksen kuuluva manifesti.

Tietoperustan käsite lienee välittynyt ammattikorkeakouluun sosiaali- ja terveysalan tutkimusten ja oppikirjojen kautta. Edellä mainitun Hanna Hyttisen väitöskirjan (1999) ohella välittäjänä voivat toimia esimerkiksi Katri Aaltosen (2003) ja Mirja Willbergin (2006) niinikään väitöskirjatoiset työt (Aaltonen 2003, Willberg 2006). Ensin mainitussa tarkastellaan opettajan tietoperustaa lähihoitajakoulutuksen kontekstissa ja jälkimmäisessä kohteena on sosiaali- ja terveyspalvelujen

toimijoiden tietoperusta palveluiden kilpailuttamisen yhteydessä.

Usean ammattikorkeakoulun yhteisen kehittämishankkeen tuottama ohjeistus *Opinnäytetyön laadun tekijät ammattikorkeakoulussa: suosituksia opinnäytetyötä ohjaaville* (2006) käsittelee tietoperustaa ammattikorkeakoulun opinnäytetyön yhteydessä kahtalaisesti. Se otetaan jo painokkaasti opinnäytetyösanoastoon ja varustetaan siellä useilla käyttösuosituksilla vaihtoehtojen sijasta. Samassa julkaisussa käydään silti keskustelua, jossa joudutaan myöntämään tietoperusta viitekehysten synonyymiksi.

Tietoperusta, teoria ja viitekehys

Tietoperustan esiinmarssin lähtökohdat ovat olleet tiedonalapohjaiset. Myöhemmässä käytössä siitä näyttäisi olevan tarkoitus muokata ammattikorkeakoulujen tiedonmuodostusta laajemmin profiloiva väline. Tietoperustan halutaan sisältävän muutakin kuin kirjallisuutta ja teoriaa: siihen liitetään käytännöllisen ja hiljaisen tiedon viittauksia.

Se on siis myös ammattikorkeakoulun irtioton väline tiedekorkeakouluista.

Eräs tapa konkretisoida tietoperustan ideaa on luetella laajalti esimerkkejä hyödynnettävän tiedon tarjonnasta ja muodoista (ks. esim. Halonen & Heikka 2008). Opinnäytetöiden lähteiden tarkastelu osoittaa, kuinka monipuolista (tai kirjavaa) materiaalia lähteiksi hyväksytään (Kämärräinen 2012a, Watson 2012). Tämä profiloituminen tekee tietoperustasta kirjaston kannalta problemaattisen välineen, josta on syytä kiinnostua, ettei joudu yllätetyksi.

Tietoperustan on ammattikorkeakoulussa tarkoitus olla kokoava käsite. Tätä korostaa inklusiivinen tapa rakentaa käsitteen kokonaisuutta mieluummin mukaan ottamalla kuin ulos sulkemalla. Tietoperustassa kohtaavat ainakin seuraavat ulottuvuudet:

1. teoreettisuus — käytännöllisyys
2. lähteet — aineisto — kokemus

3. kodifioitu tieto — hiljainen tieto — taito
4. institutionaalisesti tunnustettu tieto — harmaa aines — väritetty tai disinformaatio
5. ankaruus/kurinalaisuus — suvaitsevaisuus/luovuus.

Tietoperusta on eräänlainen välittäjä ammattikorkeakoulun opinnäytetyöhön kohdistuvissa ristiriitaisissa odotuksissa. Tämä näkyy esimerkiksi opinnäytetyöoppaissa. Määritelmä ”[t]ietoperusta tarkoittaa samaa kuin teoriaosa tai viitekehys” saa seurakseen huomautuksen, että kysyttäessä pitääkö opinnäytetyössä olla teoriaosa, on tieteellisyys ymmärretty väärin (Kananen 2012, 189). Jännite hieman varhaisemman ja luonteeltaan vähemmän disiplinaarisen ohjeistuksen kanssa on vahva: luova ala voi antaa tietoperustalle henkilökohtaisen luonteen (”tietoperustasi”) sekä rinnastaa siinä tiedon ja taidon ulottuvuudet (Halonen & Heikka 2008, 2).

Vaarantaako tietoperustapuhe kirjaston perustaa?

Tietoperustan käsitettä ei voi ammattikorkeakouluympäristössä marginaalisena sivuuttaa. Huhtikuussa 2013 tietoperusta-termillä löytyi Theseuksesta yli 1800 osumaa. Edellä on käynyt selväksi, ettei tietoperusta rajoitu kirjallisuuteen, institutionaalsiin julkaisuihin tai kodifioituun tietoon ylipäänsä.

Chris Argyris (1999) esittää kaksi organisaation perustapaa suhtautua kohtaamiinsa ilmiöihin eli rakentaa niistä ns. käyttöteoriaansa. Ensimmäisen, defensiivisen, mallin mukaan kirjasto rajaisi tietoperustasta ”itseään koskevat” osat ja torjuisi muut, olisi puhumatta tai kuulematta puhetta niistä. Vaikuttimena on oman eheyden varjeleminen ja negatiivisten kokemusten välttäminen (Argyris 1999, 180 ja eri kohdin). Tämä *malli I* ilmenee yksittäisen informaation puheena hänen kieltäytyessään ottamasta kantaa lähteiden laatuun, jäsentäviin substanssikäsitteisiin, tai tiedonhankinnan ja -tuottamisen kytkentöihin. Olen kutsunut tätä asennetta *puuttumattomuus-*

den periaatteeksi (Kämäräinen 2010).

Argyrisin toista mallia (mts. 182 ja eri kohdin) soveltaen tietoperusta voidaan ottaa yhteiseksi kohteeksi ja toiminnan välineeksi. Sen mukaan toimijaa eivät aja puolustusmekanismit vaan esimerkiksi halu olla yhteistoiminnassa, fasilitoida ja tuottaa uusia mahdollisuuksia. *Malli II* tarkoittaa eri osapuolten mahdollisuutta oppimiseen, koska osallistumisen prosessit eivät ole jäykästi rajattuja. Se tarkoittaa organisaation ja henkilökunnan yksilöiden alttiiksi asettumista, sillä siihen liittyy omien käyttöteorioiden kehittäminen, julkinen testaaminen ja parantaminen.

Tiedon uudelleen hahmottaminen

Vesa Huotari piti STKS:n *Miksi opetamme? IL-opetuksen vaikuttavuutta arvioimassa* –seminaarissa 29.11.2012 luennon, jonka ydinmetaforan mukana olleet taatusti muistavat. Huotari tarkasteli metsäpaloa Montanan Mann Gulchissa. Paloalueelle laskuvarjoilla hypänneet palomiehet jäivät ansaan tulirintamien väliin. Paloesi mies Richard Dodge komensi sammuttajat lupumaan varusteistaan juoksun keventämiseksi. Osa heistä menetti tällöin identiteettinsä ja menehtyi yrittäessään paeta liekkejä. Dodge pelastautui keksimällä uuden menetelmän: hän syytti tulirintamien väliin suojatulen, jonka polttama alue toimi turvapaikkana. Hätäntyneet alaiset eivät kyenneet ymmärtämään tarkoitusta ja tukeutumaan uuteen ideaan (Kämäräinen 2012b). Metaforan ydin ei ole työvälineiden hylkääminen (vrt. Salomäki 2013, 23), vaan tilanteen hahmottaminen aivan uudella tavalla.

Miten toimii kirjasto silloin, kun dokumentin tai tiedonlähteen käsite ei ole enää asiakkaille mielekäs, vaan sen tilalla on jatkuva, tarpeen mukaan osoitettava, kenties erillisiin palasiin jakautumaton, tietoperusta? Kirjasto ei joudu ottamaan tietoperustaan kantaa sekunneissa, kuten Dodge tulen käyttäytymiseen. Pohdintaan ei kuitenkaan saa mennä sukupolvia eikä monia vuosiakaan.

Itseäni on viime aikoina havahduttanut opin-

näytetyöseminaarin osallistujan kirjaama kommentti ”hyvät artikkelit ovat usein maksullisia” sekä opinnäytetyön tekijän blogi, jossa tämä kuvaa kirjaston suurimmaksi merkitykseksi sen vähävirikkeisyyden. Blogi jää hätkähdyttävästi kesken tilanteessa, jossa kirjoittaja on juuri tuskailut löytämänsä aineiston sekalaisuutta. Tietoperustan käsite auttaa tulkitsemaan näitäkin havaintoja. Olisiko esimerkiksi syytä tunnistaa erikseen avoin aineisto, maksullinen aineisto ja maksettu aineisto?

Yleisemmin voi kysyä, mistä ”alkusoluista” (Engeström 2004, 92) kasvaa uudenlaisen tietoperustan käsitteen kanssa toimiminen ja sen tukeminen. Opinnäytetyöprosessi ja hanketoiminta tarvitsevat ammattikorkeakoulussa tietoperustan tai vastaavan näkökulman edelleen kehittelyä. Kirjasto ei kenties halua tai ehdi mukaan, mutta kirjastossa on siihen relevanttia osaamista, joka on liian arvokasta hukattavaksi ja jonka tarjonta on ehkä mietittävä uudella tavalla. 📖

Lähteet

Aaltonen, K. 2003, *Pedagogisen ajattelun ja toiminnan suhde: opetustaan integroivan opettajan tietoperusta lähihoitajakoulutuksessa*, Joensuun yliopisto.

Argyris, C. 2010, *Organizational Traps: Leadership, Culture, Organizational Design*, Oxford University Press.

Argyris, C. 1999, *On Organizational Learning*, 2nd edn, Blackwell Publishers, Oxford.

Aura, S. 1979, *Ihminen, toiminta, asuinympäristö: käsitteanalyttinen tutkimus asuinympäristön suunnittelun psykologisen tietoperustan kehittämiseksi*, aluetieteen lisensiaattitutkimus, Tampereen yliopisto, Tampere.

Engeström, Y. 2004, *Ekspantiivinen oppiminen ja yhteiskehittäminen työssä*, Vastapaino, Tampere.

Foucault, M. 2005, *Tiedon arkeologia*, Vastapaino, Tampere.

Halonen, K. & Heikka, T. (toim.) 2008, *Kulttuurialan opinnäytetyöohje: Metropolia Ammattikorkeakoulu*, Metropolia Ammattikorkeakoulu / kulttuurialojen opinnäytetyötiimi, Helsinki. http://wiki.metropolia.fi/download/attachments/12167524/O-OHJE_KULTTUURIALA.pdf?version=1

Hermunen, H. 1986, ”Kota-tietokannan kehittämisen nykyvaihe : arvioinnin tietoperusta”, *Korkeakoulutieto*, vol. 13, no. 5, s. 55-57.

Husa, S. 1995, ”Foucault’lainen metodi”, *Niin & Näin*, no. 3/1995, s. 42-48.

Hyttinen, H. 1999, Gerontologisen hoitotyön tietoperusta : hoitotyön toimijoiden arvio gerontologisessa hoitotyössä tarpeellisesta tietoperustasta lähitulevaisuudessa, Oulun yliopisto.

Kananen, J. 2012, *Kehittämistutkimus opinnäytetyönä: kehittämistutkimuksen kirjoittamisen käytännön opas*, Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Jyväskylä.

Kämäräinen, J. 2012a, ”Opinnäytteiden tiedonlähteet ja toimijoiden osallisuus: esitutkimus”, *AMK-lehti / UAS-journal: Journal of Finnish Universities of Applied Sciences*, no. 1/2012 <http://www.uasjournal.fi/index.php/uasj/article/view/1364/1290>

Kämäräinen, J. 2012b, *Unohdan mitä olin (Informaattikko irrallaan 2.12.2012)*. <http://inf-irr.vuodatus.net/lue/2012/12/unohdan-mita-olin>

Kämäräinen, J. 2010, ”Asuttaja, valloittaja vai tiedustelija - uudet tietokäsitykset ja oppimismallit haastavat työnjakoa”, *Signum*, no. 2/2010, s. 14-18. <http://ojs.tsv.fi/index.php/signum/article/view/3547/3297>

Kämäräinen, J. 2007, ”Tietoympäristö tuo tekniikan asiakkaan tiedonhakuprosessiin – kokemuksia Hyvinkään Laurea-kirjastosta”, *Signum*, no. 2/2007 <http://ojs.tsv.fi/index.php/signum/article/view/3419/3169>

Lantto, L.y.m. (toim.) 2006, *Opinnäytetyön laadun tekijät ammattikorkeakoulussa: suosituksia opinnäytetyötä ohjaaville*.

Lappalainen, S. 1988, *Standardoidun näytteenoton tietoperusta, sen opetuksen toteutuminen ja eteneminen sekä näytteenoton motoristen taitojen opetuskokeilu laboratoriohoitajaopiskelijoiden opetuksessa.*, Kuopion yliopisto, Kuopio.

Lauri, S. & Hietaranta, E. 1990, *Terveystieteiden tietoperusta ja päätöksenteko lasten terveydenhoidossa* Turun yliopisto, hoitotieteen laitos, Turku.

Salomäki, I. 2013, ”Miksi opetamme - IL-opetuksen vaikuttavuutta arvioimassa”, *Signum*, no. 1/2013, s. 22-24.

Vadén, T. 1984, ”Ehkäisevän mielenterveyshäiriön tietoperustan kehittäminen :”, *Lääkintöhallituksen järjestämän ehkäisevän mielenterveyshäiriön tieteellisen seminaarin aineisto*Lääkintöhallitus, Helsinki, 16.-18.11.1983.

Watson, A.P. 2012, ”Still a mixed bag: A study of first-year composition students’ internet citations at the University of Mississippi”, *Reference Services Review*, vol. 40, no. 1, pp. 125-137.

Willberg, M. 2006, *Millä perusteella kilpailuttamaan? : tutkimus sosiaali- ja terveystieteiden kilpailuttamisen ja sen toimijoiden tietoperustasta ja preferensseistä*, Kuopion yliopisto.

Tietoa kirjoittajasta:

Juha Kämäräinen, FM,
freelance-kouluttaja ja informaattikko,
informaatiotutkimuksen jatko opiskelija,
Hyvinkää
Email. juha.kamarainen@mail.suomi.net
Informaattikko irrallaan –blogi <http://inf-irr.vuodatus.net/>